

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

ВОЙТОВИЧ ІВАН ІВАНОВИЧ

УДК 343.985

**ПРОЦЕСУАЛЬНІ І ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВАДЖЕННЯ
НЕВІДКЛАДНИХ СЛІДЧИХ ДІЙ**

Спеціальність 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2012

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі кримінального права, процесу і криміналістики Івано-Франківського факультету Національного університету «Одеська юридична академія», Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник

доктор юридичних наук, професор,
БАСАЙ Віктор Давидович,
Івано-Франківський факультет
Національного університету
«Одеська юридична академія»
декан, завідувач кафедри
кримінального права, процесу та криміналістики

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор
КЛИМЕНКО Ніна Іванівна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри криміналістики

кандидат юридичних наук, доцент
ГУЗЕЛА Михайло Васильович,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
доцент кафедри кримінального процесу
та криміналістики

Захист відбудеться «25» квітня 2012 року о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.03 Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 69005, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий «23» березня 2012 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

В.В. Тищенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Реформування українського кримінально-процесуального законодавства триває протягом всього періоду незалежності нашої держави, при цьому даний процес ще далеко не завершений. За цей проміжок часу були внесені суттєві зміни до правового регулювання вітчизняного судочинства з метою його демократизації та приведення у відповідність до міжнародних стандартів. У значній мірі удосконалення законодавства стосувалося зміцнення гарантій прав особи у кримінальному судочинстві, підвищення значення судового контролю за законністю досудового слідства, посилення ролі принципів рівності сторін перед законом і судом та змагальності. При цьому не менш важливими аргументами на користь вдосконалення кримінально-процесуального законодавства є і необхідність посилення боротьби зі злочинністю, впровадження у практику нових, більш ефективних підходів до процесу розкриття злочинів та притягнення винних у їх вчиненні до кримінальної відповідальності.

Ефективність боротьби зі злочинністю кримінально-процесуальними засобами у значній мірі залежить від чіткості правової регламентації слідчих дій, а також якості наукових рекомендацій щодо їх провадження, розроблених у рамках криміналістичної тактики. З огляду на це великий теоретичний та практичний інтерес являє собою наукове дослідження особливостей провадження невідкладних слідчих дій, ефективність яких значною мірою визначає і успішність розслідування справи.

Необхідність наукового дослідження проблемних питань нормативного регулювання, а також особливостей тактики проведення невідкладних слідчих дій посилюється тим фактором, що специфіка їх провадження (огляду, обшуку, виїмки) нерідко пов'язана з суттєвими відступами від загального порядку провадження слідчих дій, у зв'язку з чим виникає загроза суттєвого обмеження прав та свобод осіб, щодо яких ці слідчі дії проводяться.

Незважаючи на це, комплексні наукові дослідження процесуальних та криміналістичних аспектів провадження невідкладних слідчих дій у вітчизняній науці не проводилися ще з радянських часів, незважаючи на те, що і законодавче регулювання, і практика їх проведення за цей період суттєво змінилися. Не заповнюють дану наукову прогалину і праці сучасних російських науковців, які більш активно досліджують названі проблеми, оскільки правове регулювання невідкладних слідчих дій в Україні та Російській Федерації після розпаду СРСР значно відрізняється.

Станом на сьогодні вчені-процесуалісти не виробили єдиного підходу до визначення поняття невідкладної слідчої дії, її ознак, умов законності проведення, суб'єктів та строків провадження, що негативно позначається на практичній діяльності правоохоронних органів, призводить до слідчих помилок та порушення прав та свобод громадян під час їх проведення. У рамках криміналістичної науки не розроблено тактичних рекомендацій провадження

слідчих дій в умовах невідкладності, хоча їх специфіка і вимагає цього, а це, у свою чергу, не може не позначатися на ефективності розслідування кримінальних справ.

Окремі процесуальні та криміналістичні аспекти провадження невідкладних слідчих дій досліджувалися у працях ряду українських, радянських та зарубіжних учених і практиків, які й стали теоретичною основою дисертації. Так, до дослідження правових та тактико-криміналістичних особливостей невідкладних слідчих дій зверталися Ю.П. Аленін, О.Я. Баєв, Т.В. Барсукова, В.Д. Басай, О.В. Баулін, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, В.В. Вапнярчук, Т.В. Варфоломєєва, В.Г. Гончаренко, Ю.М. Грошевий, А.П. Гуляєв, М.В. Джига, А.Я. Дубинський, М.В. Жогін, Є.Г. Коваленко, О.А. Кожевніков, Л.П. Ковтуненко, І.І. Когутич, А.П. Кругліков, М.К. Кузьменко, В.І. Куклін, О.М. Ларін, О.І. Литвинчук, П.А. Лупинська, В.Т. Малярєнко, Е.Є. Манівлець, А.Я. Марков, М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, М.П. Оролбаєв, М.А. Погорецький, О.Р. Ратінов, Р.Ю. Савонюк, М.С. Строгович, В.Є. Сидоров, Л.Є. Сигалов, В.М. Тertiшник, В.В. Титаренко, Л.Д. Удалова, С.Б. Фомін, М.О. Чельцов, Л.В. Черечукіна, С.А. Шейфер, В.Ю. Шепітько, О.Ю. Шумілов, В.П. Шибіко, Р.Х. Якупов та інші вчені. Тим не менше у більшості випадків проблемні питання правового регулювання і тактики проведення невідкладних слідчих дій не були безпосереднім предметом дослідження цих авторів, а тому вони знайшли тільки фрагментарне висвітлення та вирішення. Праці тих авторів, що більш комплексно досліджували зазначені питання (М.К. Кузьменко, В.І. Куклін, Л.Є. Сигалов, Т.В. Барсукова, П.В. Вдовцев) ґрунтуються або на радянському, або на російському законодавстві, а окремі комплексні дослідження (Е.Є. Манівлець) запрошують до конструктивної дискусії.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження виконана з урахуванням основних положень «Концепції реформування кримінальної юстиції», затвердженої Указом Президента України від 8 квітня 2008 р. № 311 /2008, Пріоритетних напрямків розвитку правової науки на 2011-2015 рр., затверджених постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 24 вересня 2010 р. № 14-10, а також у межах виконання плану науково-дослідної роботи кафедри кримінального права, процесу і криміналістики Івано-Франківського факультету Національного університету «Одеська юридична академія» «Актуальні проблеми попередження та боротьби із злочинністю» на 2011-2015 рр., як складової плану наукових досліджень Національного університету «Одеська юридична академія» «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» на 2011-2015 рр. (реєстраційний номер 0110U000671).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є комплексний науковий аналіз проблем, пов'язаних з процесуальними і тактичними аспектами провадження невідкладних слідчих дій та формулювання на його основі науково обґрунтованих пропозицій для удосконалення кримінально-процесуального законодавства.

Визначена мета наукового дослідження зумовила необхідність розв'язання

таких завдань:

дослідити становлення та розвиток інституту невідкладних слідчих дій у кримінальному процесі;

з'ясувати поняття і правову природу невідкладних слідчих дій;

провести класифікацію невідкладних слідчих дій та проаналізувати окремі їх види;

здійснити аналіз правових норм, що визначають процесуальні особливості провадження невідкладних слідчих дій;

дослідити правовий статус суб'єктів провадження невідкладних слідчих дій;

виділити та обґрунтувати підстави виокремлення тактики невідкладних слідчих дій як особливого виду тактики слідчих дій;

визначити особливості тактики провадження невідкладних слідчих дій;

з'ясувати загальні особливості тактики захисту при провадженні невідкладних слідчих дій та її специфіку в окремих слідчих діях;

з'ясувати типові слідчі помилки під час провадження невідкладних слідчих дій та запропонувати шляхи їх подолання;

сформулювати пропозиції до кримінально-процесуального законодавства, спрямовані на удосконалення правового регулювання проведення невідкладних слідчих дій.

Об'єктом дослідження є правові відносини, що виникають у процесі провадження невідкладних слідчих дій.

Предметом дослідження є процесуальні та тактичні особливості провадження невідкладних слідчих дій.

Методи дослідження. Методологічним підґрунтям наукового дослідження служить сукупність філософських, загальнонаукових та спеціальних методів пізнання правових явищ, вибраних з урахуванням поставленої мети, визначених завдань, об'єкта і предмета дослідження. Метод історико-правового аналізу дав змогу дослідити розвиток інституту невідкладних слідчих дій. За допомогою діалектичного методу проблемні питання досліджено в динаміці та їх взаємозв'язку, поглиблено понятійний апарат, з'ясовано правову природу невідкладних слідчих дій. Метод системно-структурного аналізу дав можливість з'ясувати зв'язок понять «слідча дія» та «невідкладна слідча дія», «криміналістична тактика» та «тактика невідкладних слідчих дій». Застосування методу системного аналізу правових норм дозволило виявити прогалини та суперечності в нормативно-правових актах і сформулювати пропозиції для удосконалення чинного законодавства. Порівняльно-правовий метод застосовувався для зіставлення кримінально-процесуальних норм законодавства України та Російської Федерації з метою з'ясування поняття «невідкладні слідчі дії», дослідження процесуального статусу органу дізнання як суб'єкта провадження. Соціологічні методи анкетування та документального аналізу використовувалися для отримання емпіричних даних, необхідних для унаочнення та підсилення висновків отриманих в результаті дослідження. Усі методи дослідження використано комплексно та у взаємозв'язку, що забезпечило переконливість і достовірність наукових результатів.

Теоретичну основу дисертації становлять наукові положення, що містяться у працях українських і зарубіжних дослідників з історії та теорії держави і права, конституційного, кримінально-процесуального права, криміналістики.

Нормативну базу дослідження становлять норми Конституції, чинного законодавства України та зарубіжних держав.

Емпіричну базу дисертаційного дослідження склали дані, одержані в результаті дослідження судової статистики Верховного Суду України та матеріалів 120 кримінальних справ, а також дані, отримані при опитуванні 95 дізнавачів, слідчих, прокурорів. Це сприяло формуванню широкої емпіричної бази дослідження, яка забезпечує належну репрезентативність його висновків.

Наукова новизна одержаних результатів зумовлена актуальністю теми дисертації та полягає в тому, що вона є одним із перших в Україні комплексних монографічних досліджень процесуальних і тактичних особливостей провадження невідкладних слідчих дій.

За результатами дослідження сформульовано ряд нових положень, висновків та пропозицій, які мають значення для науки та практики, відповідають вимогам наукової новизни. До них слід віднести такі:

вперше:

виділено історичні етапи розвитку інституту невідкладних слідчих дій;

визначено умови, які визначають невідкладність слідчої дії;

на теоретичному рівні обґрунтовано необхідність розробки окремого виду криміналістичної тактики – тактики невідкладних слідчих дій, як таких, що відзначаються особливостями їх кримінально-процесуального регулювання та специфікою слідчої ситуації;

запропоновано виділення окремого типу слідчої ситуації – невідкладної слідчої ситуації, яка володіє специфічними ознаками і є передумовою для провадження невідкладних слідчих дій;

виділено загальні положення криміналістичної тактики невідкладних слідчих дій для органів та осіб, що проводять розслідування у справі, та для професійних захисників;

сформульовані конкретні тактичні рекомендації щодо організації захисту під час невідкладних слідчих дій, у тому числі й для захисника, призначеного тимчасово для участі у невідкладній слідчій дії до явки обраного захисника;

удосконалено:

визначення поняття «невідкладні слідчі дії», під яким запропоновано розуміти слідчі дії, які здійснюються у стадії досудового розслідування уповноваженими на те суб'єктами кримінального провадження, метою яких є запобігання можливості втрати доказової інформації у справі, і які спрямовані на виявлення і фіксацію слідів злочину, а також доказів, що вимагають негайного вилучення;

класифікацію невідкладних слідчих дій шляхом їх поділу за різними критеріями, у тому числі за суб'єктом провадження, за наявністю процесуальних особливостей, з урахуванням видів джерел доказів, за суб'єктним складом;

дістало подальшого розвитку:

обґрунтування тези про те, що невідкладним слідчим діям і в кримінально-процесуальному, й у тактико-криміналістичному аспекті, насамперед, властиві такі ознаки, як негайність, незамінність, першочерговість, оперативність, неповторюваність, регулятивність, цілеспрямованість;

обґрунтування тези про те, що накладення арешту на кореспонденцію та зняття інформації з каналів зв'язку до порушення кримінальної справи не є невідкладною слідчою дією;

обґрунтування тези про необхідність удосконалення законодавчо визначеного процесуального порядку проведення у житлі чи іншому володінні особи огляду, обшуку та виїмки у невідкладних випадках;

обґрунтування тези щодо відмови від обов'язкової участі понятих у проведенні невідкладних слідчих дій (за винятком обшуку), залишивши їх участь на розсуд особи, яка провадить цю процесуальну дію при цьому у невідкладних випадках з обов'язковим застосуванням безперервного відеозапису ходу проведення відповідної слідчої дії;

положення про те, що у справах про злочини, що не є тяжкими або особливо тяжкими, з моменту встановлення особи, яка вчинила злочин, протягом визначеного законом строку орган дізнання може проводити лише ті невідкладні слідчі дії, зволікання з проведенням яких може призвести до втрати доказів. Якщо такої необхідності не виникає, то справа повинна бути передана слідчому для провадження досудового слідства відразу, без очікування закінчення визначеного строку;

положення про те, що провадження невідкладних слідчих дій органом дізнання у справах про тяжкі та особливо тяжкі злочини варто здійснювати лише у тих випадках, коли є неможливим своєчасне прибуття слідчого на місце події і є небезпека втрати слідів злочину;

обґрунтування тези про необхідність скорочення строку дізнання до п'яти діб, протягом якого орган дізнання може проводити невідкладні слідчі дії;

обґрунтування пропозиції про необхідність повідомлення про порушення кримінальної справи і виконання невідкладних слідчих дій не лише прокурора, але й начальника відповідного слідчого підрозділу, що сприятиме швидшому прийняттю слідчим до свого провадження справи, порушеної органом дізнання;

положення про необхідність включення до курсів вивчення криміналістики у розділ криміналістичної тактики – підрозділ «Криміналістична тактика захисту»;

положення про те, що криміналістична тактика, у тому числі й тактика невідкладних слідчих дій, включає у якості внутрішніх структурних елементів, поряд зі слідчою тактикою (тактикою кримінального переслідування), також тактику професійного захисту.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені у роботі висновки і практичні рекомендації, а також пропозиції щодо удосконалення чинного законодавства можуть бути використані у:

науково-дослідній сфері – для подальшої розробки проблем щодо процесуальних і тактичних особливостей провадження невідкладних слідчих дій;

правотворчій сфері – при розробці нового КПК України, при внесенні змін та доповнень до чинного КПК України;

правозастосовній діяльності – як рекомендації для удосконалення практичної діяльності дізнавачів, слідчих, прокурорів щодо порядку провадження невідкладних слідчих дій; адвокатів щодо участі в їх провадженні;

навчальному процесі – при викладанні дисциплін «Кримінальний процес», «Криміналістика», спеціальних курсів, а також для підготовки відповідних розділів підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій.

Результати дисертаційного дослідження були впроваджені у навчальний процес Івано-Франківського факультету Національного університету «Одеська юридична академія» (Акт про впровадження від 6 вересня 2011 р.).

Апробація результатів дослідження. Дисертація виконана на кафедрі кримінального права, процесу і криміналістики Івано-Франківського факультету Національного університету «Одеська юридична академія» та обговорена на міжкафедральному семінарі кафедри кримінального права, процесу і криміналістики та кафедри теорії та історії держави і права Івано-Франківського факультету Національного університету «Одеська юридична академія». Основні положення дисертаційного дослідження доповідались на конференціях: Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Стан та перспективи розвитку правової культури в Україні» (25 лютого 2011 р., м. Тернопіль); Міжнародній науковій конференції професорсько-викладацького складу «Правове життя сучасної України» (20-21 травня 2011 р., м. Одеса); IX Всеукраїнській науково-практичній заочній конференції «Сучасна освіта і наука в Україні: наукові здобутки, стан і перспективи» (22-24 червня 2011 р., м. Запоріжжя).

Публікації. Основні положення дисертації відображено у 9 наукових статтях, 6 з яких опубліковано у наукових фахових періодичних виданнях з юридичних наук, затверджених Вищою атестаційною комісією України, 3 – у тезах наукових повідомлень.

Структура дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, 3 розділів, які містять 7 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг дисертації складає 209 сторінок, з яких список використаних джерел займає 21 сторінку (223 найменування) і додатки – 8 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертації, визначаються її предмет та об'єкт, формулюється мета та основні завдання роботи, подається характеристика науково-теоретичної і методологічної бази дослідження, вказується практичне значення отриманих результатів, сформульовані основні положення та позиції, що виносяться на захист, їх наукова новизна, наводяться дані щодо апробації даного дослідження.

Перший розділ “Інститут невідкладних слідчих дій в кримінально-процесуальній науці та законодавстві: історія і сучасність” складається з двох підрозділів.

У підрозділі 1.1. “Історичний розвиток інституту невідкладних слідчих дій в кримінальному процесі” зазначається, що дослідження інституту невідкладних слідчих дій потребує короткого огляду історії формування цього правового явища. Це зумовлено певною необхідністю прийняття до уваги законодавчого досвіду попередніх етапів, врахування правового наступництва, з метою більш ефективного його застосування для забезпечення прав, свобод та законних інтересів особи у кримінальному процесі.

Обґрунтовано висновок про те, що дослідження історії становлення та розвитку інституту невідкладних слідчих дій має велике значення, оскільки дозволяє визначити зміст невідкладних слідчих дій на сучасному етапі, а саме: по-перше, в розумінні першочерговості їх проведення відносно до інших слідчих дій; по-друге, у зв’язку з визнанням юридичної сили їх результатів, не дивлячись на те, що вони були проведені до моменту порушення кримінальної справи; по-третє, у зв’язку з обов’язком їх виконання при передачі справи за підслідністю.

Здійснивши аналіз правових джерел різного періоду розвитку української державності, дисертантом виділено чотири етапи становлення та розвитку інституту невідкладних слідчих дій: 1) зародження інституту слідчих дій та його розвиток, починаючи з давньоруського законодавства до II половини XVII ст. (Руська Правда, Коротке відображення процесів чи судових тяжб 1715 р., Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 р.); 2) розвиток невідкладних слідчих дій в законодавстві Російської імперії з початку XIX – до початку XX ст. (Звід законів Російської імперії 1832 р., Статут кримінального судочинства 1864 р.); 3) розвиток невідкладних слідчих дій в законодавстві РРФСР та УСРР з початку 20-х років до кінця 50-х років XX ст. (Декрети РНК РРФСР та УСРР 1918-1921 рр., КПК УСРР 1922 р., Основи кримінального судочинства СРСР 1959 р.); 4) розвиток інституту невідкладних слідчих дій в законодавстві УРСР з 60-х років XX ст. до сьогоднішніх днів (КПК УРСР 1960 р., проекти КПК України).

Підрозділ 1.2. “Поняття, правова природа та види невідкладних слідчих дій” присвячений дослідженню понять “слідчі дії”, “невідкладні слідчі дії”, правовій природі, видам невідкладних слідчих дій.

Дисертантом підтримується позиція про те, що доцільно визначити в чинному КПК України поняття “слідчі дії – це кримінально-процесуальні дії, які проводяться органом дізнання, слідчим, прокурором у визначеному цим кодексом порядку та спрямовані на виявлення, збирання, фіксацію та перевірку доказів у кримінальній справі; та поняття “невідкладні слідчі дії” — це слідчі дії, які здійснюються у стадії досудового розслідування уповноваженими на те суб’єктами кримінального провадження, метою яких є запобігання можливості втрати доказової інформації у справі, і які спрямовані на виявлення і фіксацію слідів злочину, а також доказів, що вимагають негайного вилучення”.

Досліджено відмінність понять “невідкладні слідчі дії” та “початкові слідчі дії”. Початкові слідчі дії – це дії, які проводяться виключно на початковому етапі

розслідування і мають своїм основним завданням перевірку загальних версій щодо події і мотивів злочину. Невідкладні слідчі дії – це дії, які можуть проводитись як на початковому, так і наступному етапах розслідування кримінальної справи з метою запобігання можливості втрати доказової інформації у справі, що виявлена в процесі професійної діяльності органів дізнання та можливості ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної в скоєнні злочину.

Дисертантом розглянуто ознаки невідкладних слідчих дій, зокрема такі як першочерговість; негайність; оперативність; неповторюваність; регулятивність; цілеспрямованість; незамінність.

Автором на основі аналізу наукової літератури узагальнено критерії класифікації невідкладних слідчих дій.

У дослідженні обґрунтовується позиція про те, що будь-яка слідча дія може бути невідкладною але за певних умов: 1) для встановлення підстави для порушення кримінальної справи, якщо інші можливості для цього відсутні; 2) з метою недопущення зникнення чи знищення слідів злочину, що містять доказову інформацію, або джерел, що їх забезпечують; 3) якщо зволікання з провадженням будь-якої слідчої дії може спричинити більш тяжкі наслідки; 4) з метою недопущення вчинення нового злочину.

Другий розділ “Процесуальні аспекти провадження невідкладних слідчих дій” складається з двох підрозділів.

У *підрозділі 2.1. “Особливості провадження невідкладних слідчих дій”* автором підтримано і додатково обґрунтовано позиції щодо можливості проведення до порушення кримінальної справи у невідкладних випадках огляду предметів і документів, призначення і проведення експертизи.

Дисертантом висловлено і обґрунтовано позицію про те, що накладення арешту на кореспонденцію та зняття інформації з каналів зв’язку до порушення кримінальної справи не характеризується невідкладністю, оскільки для їх здійснення необхідна постанова голови апеляційного суду або його заступника, яка приймається на погоджене з прокурором подання слідчого і після вивчення поданих матеріалів та з урахуванням пояснень слідчого і думки прокурора (ч. 4 ст. 187 КПК України). Таким чином, підготовка до проведення цих слідчих дій відбувається протягом певного часу, розмірено, ґрунтовно й обмірковано. Тому їх проведення до порушення кримінальної справи є нелогічним. Стосовно ж невідкладності провадження таких слідчих дій після порушення кримінальної справи, то дисертантом підтримано позицію про можливість розгляду подань слідчих і винесення постанови про накладення арешту на кореспонденцію і зняття інформації з каналів зв’язку на місцеві суди.

Автором пропонується законодавчо визначити випадки невідкладності проведення огляду, обшуку та виїмки з житла чи іншого володіння особи без санкції прокурора чи постанови судді. В таких випадках огляд та обшук можуть бути проведені на підставі постанови слідчого. Слідчий протягом двадцяти чотирьох годин із моменту початку виконання невідкладної слідчої дії повідомляє суд і прокурора про її проведення. Одночасно слідчий для перевірки законності

рішення про провадження слідчої дії надсилає прокурору і до суду копії постанови та протоколу про її проведення. Суддя протягом двадцяти чотирьох годин із моменту їх отримання перевіряє законність виконаної невідкладної слідчої дії, у разі необхідності заслуховує підозрюваного, обвинуваченого, захисника, слідчого, прокурора і за наявності підстав виносить постанову про законність чи незаконність її проведення. У разі, якщо суддя визнає виконану слідчу дію незаконною, усі докази, які були отримані під час слідчої дії, цією постановою визнаються недопустимими.

Розглядаючи питання участі понятих обґрунтовано позицію щодо відмови від обов'язкової участі понятих у провадженні невідкладних слідчих дій (за винятком обшуку), залишивши їх участь на розсуд особи, яка провадить цю слідчу дію при цьому у невідкладних випадках з обов'язковим застосуванням безперервного відеозапису ходу проведення відповідної слідчої дії.

У підрозділі 2.2. **“Суб'єкти провадження невідкладних слідчих дій та їх процесуальний статус”** досліджено правовий статус органу дізнання, особи, яка провадить дізнання, слідчого та прокурора як суб'єктів провадження невідкладних слідчих дій.

У ході дослідження порядку провадження невідкладних слідчих дій органом дізнання, дисертантом запропоновано такий порядок: 1) у справах про злочини, що не є тяжкими або особливо тяжкими, з моменту встановлення особи, яка вчинила злочин, протягом визначеного законом строку орган дізнання може проводити лише ті невідкладні слідчі дії, зволікання з проведенням яких може призвести до втрати доказів. Якщо такої необхідності не виникає, то справа повинна бути передана слідчому для провадження досудового слідства відразу, без очікування закінчення визначеного терміну; 2) провадження невідкладних слідчих дій органом дізнання у справах про тяжкі та особливо тяжкі злочини варто здійснювати лише у тих випадках, коли є неможливим своєчасне прибуття слідчого на місце події і є небезпека втрати слідів злочину.

Досліджуючи дискусійне в науці питання щодо строків провадження невідкладних слідчих дій органом дізнання, підтримано й додатково обґрунтовано позиції Г.Н. Александрова, А.М. Донцова, Ю.А. Ляхова, Л.Е. Сігалова та Р.Х. Якупова про необхідність його скорочення. На думку автора, строк провадження невідкладних слідчих дій органом дізнання, будучи різновидом правових гарантій, повинен бути максимально адекватним й реальним для виконання лише невідкладних слідчих дій, у зв'язку з чим запропоновано строк визначений ч.ч. 1 і 2 ст. 108 КПК України скоротити до п'яти днів.

З метою недопустимості затягування досудового розслідування, перешкоджання швидкому і повному розкриттю злочинів та викриттю винних автором запропоновано закріпити практику спрощеної передачі кримінальної справи від органу дізнання слідчому. На його думку, оскільки прокурор у порядку ст. 103 КПК України належним чином повідомляється про виявлений злочин і почате дізнання, в тому числі й провадження невідкладних слідчих дій, а також має достатні повноваження щодо нагляду за діяльністю суб'єктів виконання невідкладних слідчих дій, то немає необхідності в посередництві прокурора щодо

передачі справи від органу дізнання до органу досудового слідства, якщо справа підслідна лише одному органу досудового слідства. Поряд з цим, підтримано пропозицію В.В. Вапнярчука про необхідність повідомлення про порушення кримінальної справи і виконання невідкладних слідчих дій не лише прокурора, але й начальника відповідного слідчого підрозділу. Запропоновано відповідні зміни до ч. 2 ст. 103 та ч. 4 ст. 114 КПК України.

Якщо під час розслідування кримінальної справи буде встановлено не підслідність злочину органу чи посадовій особі, якими порушено кримінальну справу, то суб'єкт, який здійснює у справі досудове слідство, зобов'язаний виконати невідкладні слідчі дії і проінформувати прокурора про виявлені факти, який своєю постановою визначить підслідність злочину.

Розділ третій «Тактичні аспекти провадження невідкладних слідчих дій» складається з трьох підрозділів і присвячений розгляду тактико-криміналістичних особливостей невідкладних слідчих дій.

У *підрозділі 3.1. «Основні засади тактики проведення невідкладних слідчих дій»* зосереджено увагу на важливості розгляду поняття невідкладних слідчих дій не тільки з процесуальної точки зору, а і з криміналістичної, з огляду на процесуально-правову та одночасно тактико-криміналістичну природу цього інституту. Питання тактики проведення невідкладних слідчих дій охоплюється підрозділом криміналістичної науки «Криміналістична тактика». Аргументовано позицію, що провадження цих слідчих дій з метою максимального досягнення результатів, які стоять перед відповідними суб'єктами кримінально-процесуальної діяльності, повинно забезпечуватися спеціальними тактичними рекомендаціями, розробленими в рамках криміналістичної науки.

Висловлено та обґрунтовано положення про те, що тактичні особливості провадження невідкладних слідчих дій обумовлені особливостями їх правового регулювання та специфікою завдань, які ставляться перед їх суб'єктами.

Дисертант переконаний, що до суб'єктів криміналістичної тактики повинні бути віднесені поряд з органом дізнання (особою, що провадить дізнання), слідчим та прокурором, судом (суддею), також і професійний захисник. Завдання кримінального судочинства, зазначені у статті 2 КПК України, передбачають поряд з швидким і повним розкриттям злочинів, викриттям винних та забезпеченням правильного застосування Закону з тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності, також і охорону прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, які беруть в ньому участь, та забезпечення правильного застосування Закону з тим, щоб жоден невинний не був покараний. Тобто у досягненні завдань кримінального процесу рівною мірою беруть участь як сторона кримінального переслідування, так і сторона захисту, з чого випливає, що наука криміналістика, що тісно пов'язана з кримінальним процесом, не може обслуговувати тільки функції кримінального переслідування (обвинувачення) і розгляду та вирішення справи, а повинна розробляти тактичні та методичні рекомендації для потреб функції захисту (професійного захисту).

Автором зроблено висновок, що особливості тактики невідкладних слідчих дій визначаються специфікою їх кримінально-процесуального регулювання та

специфічним типом слідчої ситуації, яка обумовлює необхідність прийняття рішення про проведення невідкладної слідчої дії і яку пропонується називати невідкладною слідчою ситуацією. До ознак такої ситуації належать такі: 1) раптовість виникнення потреби у її проведенні, 2) недостатність інформації та часу для повноцінної підготовки до проведення слідчої дії, 3) існування реальної загрози втрати важливих для справи доказів.

Дисертант пропонує перелік факторів психологічного, інформаційного, процесуального, тактичного та організаційно-технічного характеру, які чинять найбільший вплив на формування невідкладної слідчої ситуації, і відповідно, на обрання тактики проведення відповідної слідчої дії.

Підрозділ 3.2 «Особливості тактики кримінального переслідування при провадженні невідкладних слідчих дій» присвячений питанням тактичних особливостей проведення невідкладних слідчих суб'єктами кримінально-процесуальної діяльності, що представляють на досудовому слідстві функцію кримінального переслідування – органом дізнання (особою, що провадить дізнання), слідчим.

Автор визнає, що питання криміналістичної тактики провадження слідчих дій на достатньому рівні опрацьовані вченими-криміналістами і практичні працівники належним чином озброєні тактичними рекомендаціями під час розслідування у кримінальній справі. Разом з тим, питання тактики невідкладних слідчих дій поки що не ставали предметом окремих наукових досліджень.

На підставі аналізу криміналістичних ознак невідкладних слідчих дій автор виділяє такі особливості тактики при їх провадженні органами дізнання та слідчими: 1) спрямованість на забезпечення законності невідкладної слідчої дії; 2) повнота перевірки слідчих версій; 3) повнота фіксації ходу та результатів невідкладної слідчої дії; 4) вжиття додаткових у порівнянні з тими, що передбачені законом, гарантій законності слідчих дій; 5) обов'язкове планування проведення невідкладної слідчої дії. Крім загальних особливостей, дисертант розглядає і окремі особливості тактики найпоширеніших на практиці невідкладних слідчих дій – огляду місця події, обшуку та виїмки та допитів.

Процесуально-правова специфіка невідкладних слідчих передбачає, що у більшості випадків вони проводяться органами дізнання, а не слідчими, для яких організація та проведення слідчих дій є професійним обов'язком. Автор звертає увагу на те, що ця обставина позначається на якості проведення невідкладних слідчих дій та наводить перелік типових слідчих помилок, які мають місце під час їх провадження, та вносить пропозиції щодо їх профілактики.

У підрозділі 3.3. «Тактика професійного захисту під час провадження невідкладних слідчих дій» увага зосереджується на недослідженому в криміналістичній літературі питанні тактичних особливостей здійснення захисту під час провадження невідкладних слідчих дій.

Автор підтримує положення про те, що основи адвокатської тактики повинні вивчатися у рамках науки криміналістики у розділі «Криміналістична тактика», тим самим не поділяючи погляди окремих вчених про те, що тактика професійного захисту є предметом інших наук.

Обґрунтовано положення про те, що тактика захисту під час проведення невідкладних слідчих дій володіє істотною специфікою, що має під собою як процесуально-правові, так і криміналістичні підстави. До процесуально-правових належить зокрема можливість залучення слідчим до проведення невідкладних слідчих дій захисника тимчасово до явки обраного підозрюваним чи обвинуваченим захисника, а також вищої ймовірності суттєвого обмеження прав та свобод особи під час проведення невідкладних слідчих дій порівняно з слідчими діями, що провадяться у звичайному режимі. До криміналістичних – необхідність розробки контрприйомів проти тактичних прийомів, які використовуються стороною обвинувачення під час проведення таких слідчих дій, та підготовки захисника до можливих спроб перешкоджати належному захисту з боку особи, що проводить слідчу дію.

Автор обґрунтовує позицію про доцільність якомога активнішої участі захисника саме у невідкладних слідчих діях при наявності у нього такої можливості.

ВИСНОВКИ

У **висновках** наведено підсумки дисертаційного дослідження, сформульовано науково-теоретичні висновки та пропозиції до законодавства з метою належного правового регулювання інституту невідкладних слідчих дій та вдосконалення практики його застосування у діяльності відповідних учасників кримінального судочинства. Автор дійшов загального висновку про наявність недоліків у законодавчому забезпеченні даного інституту, зокрема через відсутність визначення у кримінально-процесуальному кодексі поняття невідкладної слідчої дії та критеріїв віднесення тієї чи іншої слідчої дії до категорії невідкладних. Цей недолік правового регулювання негативно позначається у тому числі й на правозастосовчій практиці. У зв'язку з наведеним дисертантом висловлено такі пропозиції та висунуто принципові положення.

1. Історичний розвиток інституту невідкладних слідчих дій підлягає періодизації, у зв'язку з чим доцільно виділити чотири етапи його розвитку: а) зародження інституту слідчих дій та його розвиток, починаючи з давньоруських часів до II половини XVII ст.; 2) розвиток невідкладних слідчих дій в законодавстві Російської імперії з початку XIX – до початку XX ст.; 3) розвиток невідкладних слідчих дій в законодавстві РРФСР та УСРР з початку 20-х років до кінця 50-х років XX ст.; 4) розвиток інституту невідкладних слідчих дій в законодавстві УРСР з 60-х років XX ст. до сьогоднішніх днів.

2. Невідкладні слідчі дії – це слідчі дії, які здійснюються у стадії досудового розслідування уповноваженими на те суб'єктами кримінального провадження, метою яких є запобігання можливості втрати доказової інформації у справі, і які спрямовані на виявлення і фіксацію слідів злочину, а також доказів, що вимагають негайного вилучення.

3. Характерними ознаками невідкладних слідчих дій є першочерговість; негайність; оперативність; неповторюваність; регулятивність; цілеспрямованість;

незамінність, і саме ці особливості повинні братися за основу при оцінці необхідності проведення тієї чи іншої слідчої дії як невідкладної.

4. Провадження таких слідчих дій, як накладення арешту на кореспонденцію та зняття інформації з каналів зв'язку до порушення кримінальної справи не характеризується невідкладністю, а тому їх провадження до порушення кримінальної справи є недоцільним.

5. Запропоновано чіткий перелік випадків невідкладності для окремих слідчих дій – обшуку, виїмки, огляду, які б надавали право слідчому чи органу дізнання проводити їх за спрощеною процедурою.

6. Пропонується доповнити ч. 1 ст. 101 КПК України іншими спеціалізованими органами дізнання, до яких віднести: 1) органи санітарно-епідеміологічної служби України – у справах про порушення санітарно-епідеміологічних правил; 2) органи державної екологічної інспекції – у справах про порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища; 3) органи державної інспекції рибної охорони – у справах про порушення законодавства в сфері їх діяльності; 4) органи державної інспекції лісового господарства – у справах про порушення законодавства в сфері їх діяльності; 5) керівників дипломатичних представництв та консульських установ – у справах про злочини, вчинені на території цих установ.

7. Оптимальний строк провадження невідкладних слідчих дій органом дізнання, будучи різновидом правових гарантій, повинен бути максимально адекватним й реальним для виконання лише невідкладних слідчих дій. З огляду на технічний прогрес, розвиток інформаційних технологій а також з врахуванням необхідності швидкого провадження дізнання, запропоновано строк, визначений ч.ч. 1 і 2 ст. 108 КПК України, скоротити до п'яти днів.

8. Тактичні рекомендації щодо проведення невідкладних слідчих як для сторони кримінального переслідування, так і для сторони захисту, по-перше, ґрунтуються на вже напрацьованих криміналістикою тактичних рекомендаціях щодо проведення конкретних слідчих дій (огляду місця події, обшуку, допиту обвинуваченого тощо), і по-друге визначаються особливостями кримінально-процесуальної регламентації невідкладних слідчих дій, завданнями, які ставляться перед відповідним суб'єктом під час проведення такої слідчої дії, особливостями доказової інформації, яка підлягає отриманню під час відповідно невідкладної слідчої дії, та особливостями слідчої (захисної) ситуації, що склалася на момент проведення невідкладної слідчої дії.

9. До криміналістичної тактики включають поряд з слідчою тактикою, орієнтованою на вирішення завдань з розслідування злочину, викриття винних у його вчиненні, і тактику професійного захисту, яка покликана забезпечувати адвоката-захисника тактичними рекомендаціями щодо найбільш оптимального здійснення захисної діяльності.

10. Тактика кримінального переслідування і тактика захисту під час невідкладних слідчих дій володіє певними особливостями, які визначаються як кримінально-процесуальними (нормативними) так і криміналістичними підставами.

11. Захист при проведенні невідкладних слідчих дій володіє специфічними тактичними завданнями у залежності від захисних ситуацій, у яких здійснюється та чи інша слідча дія. Знання адвокатом-захисником основ криміналістичної тактики захисту є безумовною запорукою ефективного досягнення ним завдань охорони права та законних інтересів підзахисного під час провадження у кримінальній справі загалом і невідкладних слідчих дій зокрема.

У **Додатках** наведено зразки анкет та результати анкетування, що стосуються процесуальних і тактичних особливостей провадження невідкладних слідчих дій.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Войтович І.І. Розвиток процесуальної форми невідкладних слідчих дій в кримінальному процесі / І. І. Войтович // Наше право. – № 1. Ч. 1. – 2011. – С. 136-140.
2. Войтович І.І. Строки провадження невідкладних слідчих дій / Войтович І.І. // Європейські перспективи. – № 2. – 2011. – С. 123-127.
3. Войтович І.І. Проблеми класифікації невідкладних слідчих дій за часом їх провадження у кримінальному процесі / І. І. Войтович // Хмельницьк. – № 2 (38). – 2011. – С. 328-333.
4. Войтович І.І. Процесуальне становище органу дізнання як суб'єкта провадження невідкладних слідчих дій / Войтович І.І. // Держава і право. Юридичні і політичні науки. – Випуск 53. – 2011. – С. 533-539.
5. Войтович І.І. Окремі питання тактики захисту під час проведення невідкладних слідчих дій / І. І. Войтович // Актуальні проблеми держави і права. – № 61. – 2011. – С. 458-466.
6. Войтович І.І. Адвокат-захисник у кримінальному процесі як суб'єкт криміналістичної тактики / І. І. Войтович // Часопис Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького «Університетські наукові записки». – 2012. – Вип. 4. – С. 210-215.
7. Войтович І.І. Відмінність понять «невідкладна слідча дія» та початкова слідча дія» / І.І. Войтович // Стан та перспективи розвитку правової культури в Україні: матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. – Тернопіль, 2011. – С. 87-90.
8. Войтович І.І. Щодо порядку вступу слідчого у справу для провадження досудового слідства / І.І. Войтович // Правове життя сучасної України: матеріали Міжнародної наукової конференції професорсько-викладацького складу (20-21 травня 2011 року, м. Одеса). – Том 2. – Одеса: Фенікс, 2011. – С. 187-189.
9. Войтович І.І. Особливості правового регулювання невідкладних слідчих дій в кримінальному процесі України / І.І. Войтович // Сучасна освіта і наука в Україні: наукові здобутки, стан і перспективи: матеріали IX

Всеукраїнській науково-практичній заочній конференції (22-24 червня 2011 року, м. Запоріжжя). – Запоріжжя, 2011. – С. 129-132.

АНОТАЦІЯ

Войтович І.І. Процесуальні і тактичні особливості провадження невідкладних слідчих дій. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2012.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню процесуальних і тактичних особливостей провадження невідкладних слідчих дій. Досліджено історичний розвиток інституту невідкладних слідчих дій, поняття та правову природу невідкладних слідчих дій, проведено класифікацію невідкладних слідчих дій, проаналізовано особливості процесуального порядку та правовий статус суб'єктів провадження невідкладних слідчих дій, встановлено тактичні засади провадження та особливості професійного захисту при провадженні невідкладних слідчих дій.

Сформульовано пропозиції, спрямовані на вдосконалення чинного кримінально-процесуального та кримінального законодавства, зокрема щодо визначення поняття, умов, процесуального порядку і тактичних засад провадження невідкладних слідчих дій.

Ключові слова: слідчі дії, невідкладні слідчі дії, порушення кримінальної справи, умови провадження, строки провадження, тактика провадження, кримінальне переслідування, орган дізнання, слідчий, захисник.

АННОТАЦИЯ

Войтович И.И. Процессуальные и тактические особенности производства неотложных следственных действий. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – Национальный университет «Одесская юридическая академия», Одесса, 2012.

Диссертация посвящена комплексному исследованию процессуальных и тактических особенностей производства неотложных следственных действий. Исследовано историческое развитие института неотложных следственных действий в уголовном процессе.

Сформулировано определение неотложных следственных действий как следственных действий, осуществляемых в стадии досудебного расследования уполномоченными на то субъектами уголовного производства, целью которых является предотвращение возможности утраты доказательственной информации

по делу, и которые направлены на выявление и фиксацию следов преступления, а также доказательств, требующих немедленного изъятия.

Проанализированы классификации неотложных следственных действий в зависимости от критериев.

Обоснованно позицию относительно возможности проведения до возбуждения уголовного дела в неотложных случаях осмотра предметов и документов, назначения и проведения экспертизы. Обоснованно позицию о том, что наложение ареста на корреспонденцию и снятие информации с каналов связи до возбуждения уголовного дела не характеризуется неотложностью. Предлагается законодательно определить случаи неотложности проведения осмотра, обыска и выемки из жилища или другого владения лица без санкции прокурора или постановления судьи.

В работе предложен такой порядок производства неотложных следственных действий органом дознания: 1) по делам о преступлениях, которые не являются тяжкими или особо тяжкими, с момента установления лица, совершившего преступление, в течение определенного законом срока орган дознания может производить только те неотложные следственные действия, промедление с проведением которых может привести к утрате доказательств. Если такой необходимости не возникает, то дело должно быть передано следователю для производства предварительного следствия сразу, не дожидаясь окончания определенного срока, 2) производство неотложных следственных действий органом дознания по делам о тяжких и особо тяжких преступлениях следует осуществлять только в тех случаях, когда невозможно своевременное прибытие следователя на место происшествия и есть опасность потери следов преступления.

Срок производства неотложных следственных действий органом дознания, являясь разновидностью правовых гарантий, должен быть максимально адекватным и реальным для выполнения лишь неотложных следственных действий, в связи с чем предложено срок определен ч.ч. 1 и 2 ст. 108 УПК Украины сократить до пяти дней.

Если в ходе расследования уголовного дела будет установлено не подследственность преступления органу или должностному лицу, которыми возбуждено уголовное дело, то субъект, осуществляющий по делу досудебное следствие, обязан выполнить неотложные следственные действия и проинформировать прокурора о выявленных фактах, который своим постановлением определит подследственность преступления.

На теоретическом уровне обоснована необходимость разработки отдельного вида криминалистической тактики – тактики неотложных следственных действий, как таких, которые отмечаются спецификой уголовно-процессуального регулирования, что в свою очередь, обуславливает необходимость разработки специфических тактических приемов в целях более эффективного достижения задач уголовного судопроизводства. Выделены специфические особенности криминалистической тактики неотложных следственных действий для органов и

лиц, осуществляющих в уголовных делах функцию уголовного преследования, и для стороны защиты.

Сформулированы конкретные тактические рекомендации по организации защиты при неотложных следственных действиях, в том числе и для защитника, назначенного временно для участия в неотложной следственной деятельности до явки избранного защитника.

Сформулированы предложения, направленные на совершенствование действующего уголовно-процессуального и уголовного законодательства, в частности относительно определения понятия, условий, процессуального порядка и тактических основ производства неотложных следственных действий.

Ключевые слова: следственные действия, неотложные следственные действия, возбуждение уголовного дела, производство, сроки производства, тактика производства, уголовное преследование, орган дознания, следователь, защитник.

SUMMARY

Voytovich I.I. Procedural and tactical principles of urgent investigation. – Equal to manuscript.

Dissertation for the degree of legal specialty 12.00.09 – Criminal Procedure and Criminalistics; Judiciary examination; Operatively-search activity. – National University of Odesa Law Academy, Odessa, 2011.

Dissertation is endeavored to the examination features of the procedural and tactical principles for urgent investigation. Is researched the historical development of judicial form concept and legal nature of exigent consequence actions, make the classification of urgent investigation, analyzed the procedural order, subjects and time urgent investigative proceedings, established the tactical principles of proceedings, and features of professional protection proceedings in urgent investigation.

There are formulated suggestions to improve the current criminal procedure and criminal law, including the definition, conditions, procedural and tactical principles of the proceedings of urgent investigation.

Keywords: investigation, immediate investigation, prosecution, terms of, timing of, tactics of, prosecution, the police, investigator, protector.